

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Людмили Анатоліївни Семак
«Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі
(функціонально-семантичний аспект)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Дніпро, 2021. 207 с.)

Рецензоване дослідження становить комплексний аналіз лексичної синоніміки в мові сучасної української жіночої прози. Поєднання понять *лексична синоніміка* і *сучасна українська проза* в дослідницько-пізнавальному виборі дисертантки цілком закономірне. Воно мотивоване виразною, упізнаваною лінгвостилістикою сучасної української жіночої прози, яка репрезентує жанрово-стильову й індивідуально-стильову функцію лексичних синонімів у художньому дискурсі.

Актуальність обраної для дослідження теми визначають, по-перше, тенденції розвитку *сучасного художнього дискурсу*, по-друге, потреби осмислення лексичної синонімії з погляду семантики, лінгвостилістики і прагматики української мови. Актуальним є й звертання Людмили Анатоліївни до аналізу лексичної синонімії саме в сучасній українській жіночій прозі – у текстах таких письменниць, як Емма Андіївська, Софія Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін.

Дисертантка запропонувала всебічний функціонально-семантичний аналіз значного фактичного матеріалу, зафіксованого в сучасних художніх текстах, які позначені індивідуально-стильовими маркерами мовної творчості. Загальновідомо, що лексична синонімія, зокрема такий її динамічний різновид, як контекстуальна синонімія – характерна ознака образного, асоціативного мовомислення. Функціонування контекстуальних синонімів (дослідниця оперує узагальненим поняттям, важливим механізмом

текстотворення, а саме поняттям *словозближення*, що об'єднує *узуальні й контекстуальні синоніми* (лексеми, прагмеми, конотативи тощо).

Перед дисертанткою стояло непросте завдання: опанувати значний обсяг наукової літератури, присвяченої вивченню лексичної синонімії, причому задіяні в роботі наукові джерела свідчать про змінювані в часі дослідницькі парадигми лексичної синонімії, і в цих змінах Людмилі Анатоліївні треба було обрати свій підхід, вибудувати конкретну методіку аналізу новітніх текстів з акцентом на гендерних ознаках мовомислення, світосприймання сучасних письменниць.

Новизну виконаного дослідження вбачаємо в застосуванні комплексу релевантних методів до вивчення виражально-зображальних можливостей синонімів, що функціонують у художньому стилі, в обґрунтуванні поняття «контекстуально зумовлене семантичне зближення слів» та характеристиці типів такого семантичного зближення, виявлених у сучасній жіночій прозі.

Теоретичне значення виконаної роботи засвідчують запропоновані в дисертації аспекти вивчення узуальних, контекстуальних і okazіональних синонімів, зафіксованих у вертикальному й лінійному контекстах, диференційний підхід до функціонального навантаження в досліджуваних текстах лексем, прагмем, конотативом.

У Вступі до дисертації (с. 13–19) дослідниця виявляє знання літератури із синонімології, вміння сформулювати наукову проблему, наголошує на актуальності дослідження, визначає його новизну і теоретичне значення. Дисертантка чітко викладає мету й завдання роботи, окреслює джерела, з яких зібрано достатній для висновків матеріал.

Конкретному розглядові зібраних лінгвальних фактів передують теоретико-методологічні засади вивчення явища лексичної синонімії (с. 20–58), які охоплюють історію дослідження синонімії, критерії виділення синонімів у художніх текстах, обґрунтування семантичного, лінгвостилістичного, лінгвопрагматичного аспектів вивчення зафіксованих лексичних синонімів.

Значну увагу дослідниця приділяє актуальній проблемі розрізнення понять *художній текст / художній дискурс* (с. 33–37), виокремлює «художній дискурс сучасної української жіночої прози, який розбудовано навколо архітем 'епоха сьогодення', 'етнокультурна належність' 'гендер'» (с. 35). У дисертації детально проаналізовано за численними науковими джерелами критерії виділення лексичних синонімів у художньому дискурсі (с. 38–47), обґрунтовано семантичний, лінгвостилістичний і лінгвопрагматичний аспекти лексичної синонімії в сучасній українській жіночій прозі (с. 47–57).

Саме такі теоретичні засади обрала Людмила Анатоліївна для комплексного синтезованого аналізу лексичної синонімії в художньому тексті.

Вивчаючи семантику лексичних синонімів як складників лексико-семантичної системи мови, дослідниця зафіксувала лексичні синоніми у вертикальному й лінійному контекстах жіночої прози (с. 59–91). Зібраний текстовий матеріал забезпечує структурування узуальних і контекстуальних синонімів, моделювання функціонально-семантичного класу синонімів із членуванням на функціонально-семантичні групи.

Переконлива, унаочнена інформація (розділ 3) про виділений функціонально-семантичний клас «людина», у межах якого структуровано такі групи синонімів: «особа», «ознака», «дія», «стан».

Розглядаючи лінгвостилістичний потенціал синонімів у досліджуваному художньому дискурсі, дисертантка диференціює термінологічний зміст понять *ідіолект / ідіостиль / соціолект / гендерлект* (письменниці), слушно зауважуючи, що в лексичній синонімії аналізованого художнього дискурсу «відбувається взаємодія інтелектуально-пізнавальної та емоційно-експресивної граней мови» (с. 95).

Застосування лінгвостилістичного аналізу, здійсненого в дисертації, розкрило потенційні можливості синонімів у формуванні стилістичних фігур мови – ампліфікації, градації, синонімічної антонімізації, парцеляції,

контамінації тощо. Звернення до функціонального навантаження стилістичних фігур актуалізує проблему взаємодії синтаксису й лексики в конкретному тексті, впливаючи, як спостерігає дослідниця, на темп художньої оповіді.

Цікаві спостереження дослідниці про таке явище текстотворення, як поєднання в одному лінійному контексті лексичного повтору і синонімів, коли кожний наступний синонім деталізує, увиразнює семантику попереднього, стилістично маркує оповідь, яка стосується світу митців, художників тощо (див. с. 104–113).

На с. 116 наведено мінітексти із твору С. Андрухович «Фелікс Австрія» з наявними стилістичними фігурами ампліфікації. Дослідниця виділяє такі асоціативно-семантично зближені синонімічні слова: 1. *виходила із світлиці: засліплена, зла, самотня, розірвана на частини своїми желями, любов'ю, образою*; 2. *очі його світилися так м'яко, лагідно та схвально*.

Зафіксовані фігури ампліфікації супроводжує такий коментар: «Накопичення контекстуальних синонімів в одному висловленні відбиває одну з найважливіших стильових норм мовотворчості сучасних українських письменниць, що полягає в навмисному постійному асоціативно-семантичному зближенні слів, не зафіксованому в мовній системі» (с. 116).

Виникає питання: чи суперечить мовній системі явище розширення контекстуальних синонімів в одному висловленні? До речі, в наведених мінітекстах є ще одна експресивна фігура – *своїми желями, любов'ю, образою*, що так само увиразнює індивідуальну стильову норму письменниці.

Очевидно, насиченість аналізованого тексту ампліфікаційно-градаційними фігурами свідчить про особливості авторського стилю у вираженні емоцій, на що вказують і конкретні слововживання, наприклад, показова співвідносність у тому самому тексті висловів на зразок *розірвана на частини* і *розриватися від емоцій* (там само).

Цілком слушно дослідниця робить висновок про «різні вияви жіночого суб'єктивізму, особливості мовомислення», про «гендерно зумовлені ідейні

наративи жіночого прозо письма» (с. 100), в якому показові функції лексико-синонімічних одиниць для опису авторських роздумів, почуттів, емоційних оцінок.

Загальні оцінки категорії гендеру базуються на частотних, найбільш показових для досліджуваного об'єкта, прикладах із текстів О Забужко і М. Матіос.

Окремий розділ дисертації (розділ 4) присвячено лінгвопрагматичному аналізу контекстуальних синонімів (с. 127–171). Дисертантка виконала складну аналітичну роботу щодо класифікації, розшифрування прагмем у досліджуваному дискурсі, а втім, дослідниця цілком слушно зауважує: «Проблема виділення прагматичних і конотативних компонентів у значеннях контекстуальних синонімів (...) постає як частково розв'язана, оскільки таке актуальне питання сучасної лінгвопрагматики потребує докладних коментарів значно більшої кількості прагмем і конотатем у мовотворчості майстринь української прози (...)» (с. 171).

Хочемо поширити це слушне міркування: навряд чи можна робити загальні висновки про лінгвопрагматику тексту на прикладі тільки контекстуальних синонімів.

У цьому ж контексті постають і такі запитання до Людмили Анатоліївни:

– Який механізм виявлення конотативних, прагматичних компонентів у семантичній структурі лексичних синонімів?

– Якщо основним інструментом виокремлення синонімічних лексичних зближень є пошуки інтегральної семи, то яка ж роль контексту, в якому формуються такі синонімічні зближення?

Позитивно оцінюючи самостійне, закінчене дослідження «Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект)», наголошуємо, що автореферат рецензованої дисертації, зазначені публікації (19), а також виголошені доповіді на 8 Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях повністю

відбивають зміст, теоретичні положення та практичні результати дослідження.

За сукупністю цих параметрів дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.03.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015. та № 567 від 26.07.2016). За її виконання Людмила Анатоліївна Семак заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Єрмоленко С. Я.

